

SPOZNAVANJA O OBRTNO-POKLICNIH STRUKTURAH V MESTU MARIBOR IN V BLIŽNJI OKOLICI PO SREDINI 18. STOLETJA (MED 1754 – 1764)

It is the aim of this paper to collate two historical sources for the occupational structure of the town of Maribor in the mid-18th century. The first source is the Theresian census of taxed household owners in Lower Styria from 1754, made with the intent of acquiring at least the approximate numbers of town and market town residents, and subjects of all of the more important secular and ecclesiastic estates. The second source is an account of the artisans and their employees in the entire Maribor district from 1764. By collating their informational value the author would like to emphasize the necessity of the historian's caution in deduction, as there are fundamental differences between both sources regarding the artisanal and occupational structures of the town of Maribor and its environs.

Key words: Maribor, artisanal structures, occupational structures, mid-18th century

1. Uvod

V časovno najnovejši razpravi o prebivalstvu Maribora med sredinama 18. in 19. stoletja je njen avtor zapisal med drugim tudi tole: "...Tudi za strukturno analizo prebivalstva v obravnavanem obdobju je na voljo nekaj podatkov. Prevladujoči sloj v mestu so predstavljali obrtniki. Po fasiji hišnih lastnikov iz leta 1754 je v mestu živelo 9 mesarjev, 8 pekov, 7 usnarjev, 7 čevljarjev, 6 sodarjev, 5 kovačev, 5 kovačev, 5 gradbenikov, 4 lončarji, 4 ključavničarji, po 3 mizarji, klobučarji in irharji, po 2 kolarja, jermenarja, krznarja, sedlarja, pasarja, vrvarja, lectarja in pletilca ter 20 posameznikov. Tu je bilo še 8 gostilničarjev, 2 točilca, 3 padarji, 2 lekarnarja in 2 umetnika." In v nadaljevanju še: "Leta 1754 je bilo v mestu 8 trgovcev in 5 kramarjev, toda nobenega v predmestjih, ...".¹

Če se odmisli nepravilno pravopisno izpisovanje glavnih števnikov (kar je v slovenskem knjižnem in strokovnem jeziku neustrezno), ostane prvoten vtis o avtorjevi navidezni natančnosti, in o hkratnem prepričanju o samozadostnosti teh podatkov. Ta prepričanost o samozadostnosti, ki jo je isti avtor ponovil v še kar nekaj svojih objavah – tudi o drugih tukajšnjih mestih – sicer ima osnovo v konkretnih navedbah iz tega vira, ki so z nekaj odstopanji/napakami pravilne, tega ni možno oporekati. Vendar avtor k tem

¹ Jože Curk, "O prebivalstvu Maribora med sredinama 18. in 19. stoletja", *Studia Historica Slovenica (SHS)*, 2/1, 2002, 76-77. Zmoten je že sam datum overitve štetja, saj ga je mestni sodnik overil 2. in ne 24. maja 1754, prim. 44. Že 4. maja je prejem spiska namreč overil upravnik okrožnega urada.

številkam poklicev hkrati nikjer ni dodatno zapisal ene nujne besede – “vsaj”, oziroma še razumljiveje, “najmanj”! In ker te bistvene besede ni, si lahko bralec, nevesč situacije in dejanskega stanja, ob branju takih trditev seveda ustvari poenostavljeno sliko, da je leta 1754 v Mariboru živelo in delovalo prav toliko obrtnikov, kolikor jih našteje popis hiš, in nič več oziroma manj!? Se pravi, dobi delno izkrivljeno in nerealno podobo vsaj obrtno – poklicnih struktur v mestu.

Nerealna podoba stanja poklicnih struktur je pisca pričujoče razprave² že pred leti silila v razmišljanje o parcialnih podatkih, oziroma o necelovitosti tovrstnega pisanja. Zato se je v svoji objavi o mariborskem prebivalstvu do okrog sredine 18. stoletja raje izognil predstavitvi podatkov iz prav tega vira. Z enostavno primerjavo vsebin v že obstoječi literaturi se je izkazalo, da gornja Curkova trditev ni edina nepopolna. Bolj zgrešeno je bilo njegovo “računanje” števil hiš v meščanskih naselbinah kot takih na podlagi nepopolne, površne obdelave fasijskih enot v okviru istega vira. Ta razprava je nastala kot odziv na to poenostavljanje brez sledu globljega analitičnega razmisleka, kaj šele upoštevanja vseh možnih ter dostopnih virov in dodatne obstoječe literature.³

Sledijo najprej osnovni podatki o obeh v razpravo vključenih virih.

2. Viri razprave

2. 1. Prvi vir: terezijansko štetje hiš 1754

To štetje je kot prvi med slovenskimi avtorji po 2. svetovni vojni podrobneje obdelal Vlado Valenčič. Leta 1754 je bilo v slovenskih deželah izvedeno prvo med terezijanskimi štetji prebivalstva, ki so ga pripravili v zvezi z davčnimi in socialnimi reformami, podatke pa bi vsekakor morali uporabiti tudi še za vojaške reforme. Podlago zanj je dal najvišji reskript z dne 13. oktobra 1753, ki je določal, da se v ta namen izvede ljudsko štetje, pri katerem naj bi se ugotovilo število oseb vsakega posameznega kraja po gospostvih, in sicer razdeljeno v tri skupine – osebe, ki so prejemale zakramente, mladino, sposobno za verouk, ter otroke. Sezname naj bi bili dopolnjeni s spolom, starostjo in družbenim položajem. Štetje bi naj prevzeli župniki in župnijski upravitelji, ki bi morali sezname poslati svojim ordinarijem, ti pa naprej deželnim vladam, od tam naprej pa na dvor. Oblast se s tem reskriptom ni zadovoljila, in januarja 1754 izdala nov reskript, ki je določal, da se štetje zaradi večje zanesljivosti izvede po posvetnih zemljiških gospostvih in magistratih. Priložili

² Med njegovimi dosedanjimi objavami o zgodnjenovoveškem Mariboru glej: Andrej Hozjan, “Mariborsko prebivalstvo do srede 18. stoletja”, *SHS*, 2/1, 2002, 11-42; Idem, “Mariborsko mesto med 16. in 18. stoletjem”, *SHS*, 6/2-3, 309-324.

³ Jože Curk (1923 – 2018), izjemno plodovit ter zato mnogokrat citiran slovenski avtor, ki je v ogromnem številu prispevkov pisal predvsem o prostoru spodnje/slovenske Štajerske v razdobju od visokega srednjega veka tja do praktično 20. stoletja, je v visoki starosti čez 95 let umrl letos marca. Pisec te razprave se zaveda, da bo zgoraj zapisana kritika njegovega dela objavljena še v letu njegove smrti, in na tem mestu izjavlja, da te njegove besede nikakor nimajo namena niti v najmanjšem smislu zmanjševati pomena Curkovega opusa. Gre le za razčiščevanje konkretnih spoznanj, in na podlagi tega za popravke že objavljenih trditev.

so tudi obrazec za sestavo pregledov števila prebivalstva, ločenega po spolu, v petih starostnih skupinah, od katerih je bilo treba zadnje tri skupine ločiti glede na stan – samski ali poročen. Ta obrazec bi morala na podeželju vsa zemljiška gospostva, v mestih in trgih magistrati, na začetku vsakega koledarskega leta izpolniti oziroma popisati prebivalstvo ter jih poslati na okrožna glavarstva in naprej.

A tudi pri tem reskriptu ni ostalo, saj je bil že naslednji mesec izdan dodaten reskript, ki je veleval, naj se izvede posvetno in cerkveno štetje, prvo po gospostvih, drugo po župnijah. Vzporedno štetje naj bi namreč dalo najzanesljivejše podatke o prebivalstvu. Svetna gospostva in magistrati so po sporazumu z ordinariji, župniki in župnijskimi upravitelji izvedli popis prebivalstva po obrazcu, ki je bil priložen reskriptu. Rezultati enih in drugih bi se namreč primerjali in nato zapisali končni popis števila prebivalcev. Končne zanesljive ugotovitve so se vnesle v glavno tabelo, ta pa se je za tekoče leto poslala na dvor. Opuščena je bila zahteva po vsakoletnih štetjih, katera bi brez potrebe obremenjevala cerkveni in državni upravni aparat. Tako bi se naj štetje ponavljalo vsaka tri leta.⁴

Šlo je torej v bistvu za izvedbo vsaj dveh hkratnih, a parcialnih štetij na prostoru dežel Kranjske, Koroške in Štajerske. Pričujoči prispevek se bo posvetil štetju hiš na posvetnih in cerkvenih posestih in mestnih ter trških krajih na prostoru spodnje Štajerske, točneje na večinsko slovenskojezičnem delu te dežele. Terezijanski popis lastnikov oziroma imetnikov hiš na spodnjem Štajerskem iz leta 1754, še posebej v sedmih mestih (Maribor, Celje, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Brežice, Ptuj in Ormož) so okrožne oblasti izvedle z namenom dobiti kolikor toliko natančne podatke o prebivalcih teh mest, o tamkajšnjih civilnih ter religioznih ustanovah in o plemstvu, ki so v trenutku izvedbe popisa bili ali lastniki ali – v manjšem številu – tedanji imetniki hiš, podrejenih mestnemu davku in s tem tudi mestnemu sodstvu, oziroma so v nekaj primerih bili podložniki mesta. Mestna vodstva so morala na sedeža celjskega in mariborskega okrožja oddati natančne spiske ter jamčiti za njihovo pravovernost, za kakršno koli slabo evidenčno delo pa jim je bila zagrožena kazen. Tovrstno štetje seveda ni moglo dati nekih konkretnih odgovorov oziroma podatkov (!). Nasprotno, oblasti so iz fasij zvedele pravzaprav le, kdo/kateri so bili tisti hip plačniki osnovnega mestnega davka in njihov poklic oziroma status, in pa vsaj približno oziroma največje gotovo število z njim obdavčenih hiš. In nič več.

Za spodnještajersko ozemlje je podatke iz vira kot prvi pričel objavljati Jože Curk. Ta avtor se je z virom seznanil in ga obdelal po letu 1982 (prva objava v letu 1983), saj ga v svoji objavi o virih za mariborsko preteklost še ni omenil.⁵ Štiri leta pozneje, 1987., objavi prikaz le delne razdelave vira. Čeprav mu "predstavlja dragocen vir za zgodovino Štajerske", pa nadaljuje, da ga bo predstavil "le z njegove gradbeno-statistične plati" oziroma ga je zanimal "v tem sestavku seveda samo hišni fond v 7 mestih in 36 trgih na slovenskem delu Štajerske". Njegova definicija vira je sledeča: "Popis hiš/hišnih lastnikov leta 1754 je seznam družinskih skupnosti in kmečkih gospodarstev z imeni njihovih lastnikov/poglarjev in oznakami njihovih poklicev,... ki nam ponuja zanimiv vpogled

⁴ Vlado Valenčič, "Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati", *Zgodovinski časopis*, 16, 1962, 2 in 27-54.

⁵ Curk, "O historičnih virih za urbano-gradbeno zgodovino Maribora", *Časopis za zgodovino in narodopisje* (ČZN), 54 (19)/1-2, 1983, 268-287.

v socialno strukturo našega takratnega prebivalstva.”⁶ Podobno oziroma s skorajda istimi besedami ter v enakem obsegu in vsebini ga je nato predstavil v monografiji o trgih in mestih v istem prostoru,⁷ in v naslednjih letih v še več lokalno usmerjenih objavah, ki bodo tu citirane sproti. Več avtorjev je v naslednjih desetletjih ter do nedavnega uporabilo prav te podatke glede poklicnih struktur za Maribor in tudi nekatera ostala tukajšnja mesta kot povsem absolutne, ne razmišljajoč o možnosti njihovih nerealnih vrednosti. Janez Cvirn je tako za ilustracijo poklicnih struktur v mestu sredi 18. stoletja kot edini pokazatelj vzel prav Curkove navedbe iz leta 2002.⁸

Najkonkretnije pa je o viru oziroma njegovi uporabi v zadnjih letih pisal Boris Golec. V temeljiti študiji o mestu Ormož ga je namreč uporabil na več mestih. Za štetje hiš na Štajerskem pravi, da se “neposredno na hiše in ne na obdavčence ali posest nanaša... popis hiš iz leta 1754, sicer sestavni del terezijanskega ljudskega štetja za Štajersko. Tudi tu ne gre za popis na teritorialni osnovi, temveč glede na pripadnost hiš različnim zemljiškim gospodom. Ormož tako pokriva več fasij, odvisno od tega, pod katero zemljiško gosposko je posamezna hiša sodila...” In še: “Za 18. stoletje in za prostor Slovenske Štajerske ponuja najrelevantnejšo primerjavo velikosti in obljudenosti mest”. Sledeč tu navedenim Golčevim besedam je torej Curk za podobo in obseg hišnega fonda v naštetih mestih oziroma za navedbe njihove “gradbeno-statistične plati” že v zasnovi zgrešil. Golec upravičeno zapiše, da je Curk tako za predstavitev le-teh vsebin v mestu Ormož, kot tudi v vseh drugih šestih spodnještajerskih mestih, upošteval izključno le konkretno fasijo samega mesta, ne pa – na osnovi vnaprejšnjega logičnega razmisleka ob razdelavi samega vira – hkrati še drugih obstoječih fasijskih popisnih enot, ki so imele hiše oziroma podložne ljudi na mestnem arealu ter v pripadajočih pri/pred/mestjih.⁹

Kako enostransko je bilo tako početje, kaže podatek npr. za Ptuj, kjer je ob fasiji za samo mesto hkrati na istem mestu hrambe (v isti arhivski škatli) obstoječih še nadaljnjih deset fasijskih enot – posvetnih in cerkvenih zemljiških gospostev ter manjših imenj s sedežem v mestu, od katerih so vsaj nekatere fasije imele podložne hiše *in Pettau*, se pravi v samem mestu na levem bregu Drave, ki pa jih Curk v svojo obdelavo ni zajel in jih ne citira. Enako je v primeru še nekaj drugih mest. Posledično so tako Curkova temeljna razprava v *Kroniki*, kot tudi vse druge objavljene, vprašljive oziroma netočne glede konkretnih števil hišnega/stavbnega fonda v prav vseh 43 obdelanih trških in mestnih naseljih, saj jih avtor navaja kot absolutne številke. Hkrati sam priznava, da je v te namene “nekoliko podrobneje opredelil le tiste, ki zadevajo trge in mesta, ni(smo) pa prikazal(i) tistih s podložniškega podeželja. To je spadalo pod gosposčine,...”¹⁰ Za resnično vseobsežno podobo hišnega/stavbnega fonda oziroma vsaj za približanje dejanskemu stanju števila hiš v urbanih naselbinah leta 1754 bi Curk, v smislu bolj celovite obdelave vseh možnih enot v sklopu terezijanskega štetja hiš, nujno moral napraviti to, kar je za Ormož

⁶ Idem, “Slovenska Štajerska v popisu iz leta 1754”, *Kronika*, 35/1-2, 1987, 4-8.

⁷ Idem, *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem*, Maribor 1991, 59-64.

⁸ Janez Cvirn, “Oris zgodovine Maribora 1750-1850”, *SHS*, 6/2-3, 2006, 334.

⁹ Boris Golec, *Ormož v stoletjih mestne avtonomije: posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikovna podoba mesta ob Dravi 1331-1849*, Ljubljana 2005. Prva omemba vira je na straneh 12-13, nato na 20-21, posebej 21, op. 46, in 25.

¹⁰ Curk, “Slovenska Štajerska v popisu”, 5.

napravil Golec.¹¹ Pisec razprave je trdno prepričan, da je Golčeva analitična študija doslej najpopolnejše monografsko delo o prebivalstvu kakega od spodnještajerskih mest v starejših stoletjih sploh, in bo v naslednjih desetletjih zagotovo predstavljala stopnjo standarda obdelave te teme v drugih urbanih naseljih.

Še en avtor je o številu hiš 1754 objavil svoje izsledke prav za Maribor dobro desetletje pred citirano Curkovo objavo v SHS – Antoša Leskovec. Vendar je v svoji objavi sklopu podatkov iz fasije takoj dodal še statistične podatke iz leta 1775, ki jih je objavil Šorn, in jih Curk enostavno ni poznal, saj bi jih v smislu bolj ilustrativne poklicne strukture v mestu nujno moral pristaviti. Nekaj Leskovčevih misli bo dobro predstaviti že tu: "Ker so bili obrtni mojstri praviloma lastniki hiš, je mogoče fasije uporabiti za vir. Da mlinarji, ki so imeli starce v Mariboru, med hišnimi lastniki niso navedeni, je razumljivo, saj so imeli ladijske mline na Dravi nad mestom ali nižje mesta. Majhno število mojstrov v nekaterih cehovskih obrtih v mestu pa bo treba dopolniti s podatki o članih takih cehev zunaj mesta."¹²

S temi mislimi je že podana zasnova piščevih dvomov v absolutizacijo podatkov o mariborskih obrtnih poklicih na podlagi fasije 1754. Glede sklepanja o "obrotnih mojstrih – praviloma lastnikih hiš" se je namreč Golec ob valorizaciji le-te in drugih za Ormož obdelanih popisov mestnega življa iz 18. stoletja izrekel nasprotno: "Upoštevati pa je seveda treba dejstvo, da nosilci poklicev niso bili vsi nujno tudi hišni posestniki, zato večina naštetih popisov ne ponuja celovite poklicne strukture, četudi precej popolno in dovolj relevantno podobo." Piščeva vprašanja in sklepanja v dobri meri izhajajo iz te in iz podobnih dilem.

2. 2. *Drugi vir: popis obrti, obrtnikov in obrtnega osebja v mariborskem okrožju za leto 1764*

Tu gre za podatke, objavljene slabo desetletje pred Curkovo prvo objavo iz fasije 1754. Predstavljeni so v okviru izredno skrbno napisane daljše razprave Jožeta Šorna o obrtništvu na spodnjem Štajerskem v dobi le nekaj let pozneje po hišnem številu 1754. Prerano umrli slovenski zgodovinar Jože Šorn je v zadnjem desetletju svojega ustvarjalnega življenja med drugim objavil izjemno analitično študijo o obrtništvu na Slovenskem,¹³ ni pa dočkal izida svojega vrhunskega dela o zgodnji industrializaciji slovenskega ozemlja.¹⁴

Ob strani bodo puščena Šornova uvodna temeljita razlagalna poglavja o razdelitvi tedanjih obrti v dve skupini policijskih in komercialnih obrti, o dilemi obrtnik – svobodni rokodelc, pa o osnovnih terminusih kot profesionist, o gospodarskem rajoniranju habsburških dednih dežel..., čeprav so prav te vsebine najbistvenejše za doumevanje tedanjega habsburškega merkantilističnega obravnavanja obrtnih in rokodelskih poklicev.¹⁵ Pisec se bo za komparativno analizo osredotočil le na poglavje Štajerska in njen slovenski del,¹⁶ kjer je Šorn kot

¹¹ Prim. Golec, *Ormož v stoletjih*, 25 in 30-31. A tudi Golec je "pozabil" pri navajanju števil hiš na podlagi štetja hiš iz 1754 zapisati besedi "vsaj" ali pa "najmanj".

¹² Antoša Leskovec, "Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752-1941", v: *Maribor skozi stoletja, Razprave I.*, ur. Jože Curk – Bruno Hartman – Jože Koropec, Maribor 1991, 313-314.

¹³ Jože Šorn, "Obrtništvu v slovenskem prostoru v sedemnajstletju 1758-1775", *ČZN*, 50 (15)/1-2, 1979, 137-207.

¹⁴ Idem, *Začetki industrije na Slovenskem*, Maribor 1984.

¹⁵ Idem, *Obrtništvu*, 142-149.

¹⁶ *Ibid.*, 165-182.

osnovo primerjanih podatkov vzel tedaj že udomačen regionalno-upravni okvir, se pravi nove (od leta 1748) regionalne upravne urade okrožja/kresije, konkretnije pa za slovensko govoreči del mariborskega, in za celotno celjsko okrožje.

Popisano je bilo stanje obrtnih poklicev v vseh tukajšnjih privilegiranih urbanih naseljih – mesta, trgi – obeh okrožij. Žal pa Šorn tu ni predstavil celovitejših podatkov vseh spodnještajerskih mest, saj manjkajo obdelave mest celjskega okrožja: povsem neobdelani sta ostali mesti Brežice in Slovenj Gradec, za Celje in Slovensko Bistrico pa so v sicer podatkovno zelo nepopolni tabeli IX. predstavljeni podatki za le 23 obrti iz leta 1775. Tudi so v podatkovnem sklopu za leto 1764 prisotni trgovski poklici. Izpuščene pa so “neproizvodne dejavnosti”: gostinci – gostilničarji, krčmarji in lastniki vinotočev, ki po tedanjih merilih niso bili *profesionisti*, zato jih niso popisali, nadalje krojači in nogavičarji/pletilci nogavic za moške (glede na tedaj prevladujoča vsakdanja oblačila in “moško modo”(!)), ter seveda učitelji, mežnarji in uradniki. Šorn tudi ni posegel po fasijskem štetju hiš iz 1754. Golec ga kljub temu označuje kot “posebej dragocen vir” za 18. stoletje.¹⁷ Temu mnenju, kot tudi njegovemu mnenju o sami sporočilni vrednosti popisa hiš iz leta 1754, se pridružuje tudi pisec.

Za to razpravo bosta uporabljeni obe Šornovi objavi. Še posebej aktualna je prva – študija, katere navedbe bo pisec soočil s Curkovimi podatki iz fasije 1754, enako kot je to storil Golec za mesto Ormož. Med fasijo in dobo, ki jo obdeluje Šorn, je vsega nekaj let; konkretno pa so za to razpravo najbistvenejše vsega le desetletje mlajše Šornove navedbe in podatki izpred sredine 60. let (za leto 1764). V tem desetletju se številke članov posamičnih obrtnih in poklicnih skupin zagotovo niso mogle tako bistveno spremeniti, da bi lahko govorili o časovno pogojeni nezmožnosti ustreznih vsebinskih komparacij. Avtor je tu (Tabela VIII.) predstavil natanko 46 obrtnih poklicev, mednje je prištel tudi trgovce in kramarje, v tedanjem mestu Maribor ter v bližnji okolici. Predstavitev zajema tako mojstre kot tudi pomočnike: seštevke vseh obrti da številko 323 mojstrov in 181 pomočnikov ter skupno 504 aktivne osebe v obrtnih poklicih. Šorn je ta vir predstavil takole: “Mariborski okrožni glavar je 30. januarja 1765 sestavil Poročilo o komerčnem stanju... Poročilo pravi, da v vsem okrožju ni brivcev, ni izdelovalcev igel, ni splavarjev (‘flosarjev’), ni izdelovalcev kos, ni izdelovalcev smodnika in tudi ne papirničarjev; okrožje da ima samo dva piskroveza, dva kleparja, dva kotlarja itd. Zanimivo je, kako zanika obstoj brivcev, čeprav ne moremo verjeti, da bi vse okrožje, ki je takrat štelo morda okoli 160.000 prebivalcev, ne imelo nobenega brivca. ... glavar je pa popis izpeljal samoiniciativno, tako je vsaj trdil v poročilu, po lastnem preudarku in s primerno naglico, samo da bi si povečal ugled pri naročniku popisa.”¹⁸

Naročnik popisa je bil dunajski dvor, a časovno bistveno pozneje (!); pravzaprav je šlo za občutno časovno “prehitevanje” mariborskega okrožnega glavarja, kar se zve iz Šornovih stavkov: “V smislu dvornega dekreta z dne 21. avgusta 1766 je posebna komisija pregledala gospodarsko stanje v mariborskem okrožju. ... Popis obrtnikov in obrti, ki ga je sestavilo glavarstvo mariborskega okrožja, ... ima datum 30. januar 1765, poročilo komisije pa 30. avgusta 1766. Iz tega sklepamo, da obravnava glavarstvo obrtniško stanje v letu 1764 in da popis ni bil izdelan specialno za omenjeno komisijo, vsaj v celoti ne. Glavar je vedel za

¹⁷ Golec, *Ormož v stoletjih*, 55.

¹⁸ Šorn, *Začetki industrije*, 166.

najnovejšo gospodarsko politiko dvora in je zaradi lastne jasnosti in pregleda ukazal sestaviti razpredelnico že poldrugo leto pred prihodom komisije. Verjetno so zbirali te podatke s primerno zbranostjo in zavzetostjo,..." In v nadaljevanju: "Glavarstvo je po službeni dolžnosti moralo dobro poznati svoje okrožje, zato dvomimo, da je improviziralo, ko je popisovalo profesioniste. Glede tega mu zaupamo, odprto ostaja le vprašanje, kaj je bilo po njegovem še rokodelsko delo, vredno popisa, in kaj je bil le način preživljanja, ki ni sodil v nobeno do tedaj prakticirano obrtniško sistematiko."¹⁹ V prav zadnjih besedah se skriva "skrivnost" zapletenega, nam še kako težavnega dojemanja sistematizacije posamičnih poklicev, s čimer se je moral spopasti avtor Šorn, da je lahko suvereno predstavil tovrstno terezijansko iskanje osrednjih oblastnih organov. Sicer pa: ali ni tudi dandanes prav ta sklop ena od mnogih bolečih točk vodenja sodobne družbe, namreč kompleksna sistemizacija vseh mogočih poklicev in iz nje izhajajoči principi obdavčevanja različnih vrst podjetništva? Ko je to početje možno ugledati z našimi očmi ter s tem danes aktualnim izrazjem, nam postane vse skupaj bistveno bližje, tudi hotenja terezijanske države po nujnih reformah.

Pričujoča razprava bo podala piščeva spoznanja o obrtno-poklicnih strukturah v letih takoj po sredini 18. stoletja v mestu Maribor in bližnji okolici na podlagi soočenja podatkov iz fasijske enote štetja hiš leta 1754 v samem mestu – kar je torej opravil že Curk – s podatki iz razprave Jožeta Šorna o obrtništvu na spodnjem Štajerskem. S pridom bo uporabil tudi drugo obstoječo literaturo.

Četrta za pisanje te razprave – hkrati s Curkovimi, Golčevo in Šornovo – nujna objava pa je monografija Aleksandra Žižka o cehih in cehovstvu v mestih Celje, Maribor in Ptuj.²⁰ Delo, ki je v bistvu izdaja njegove doktorske disertacije, je v vseh pogledih izredna, minuciozna študija o cehih, o tamkajšnjih obrtnih poklicih in o ljudeh, ki so jih opravljali, združenih v cehovsko korporativnost, ter tudi o necehovskih obrtno-rokodelskih pojavljanjih takoimenovanih "ženskih" oziroma vdovskih obrti ter šušmarstva bodisi v samih mestih kot tudi na njim bližnjem ter oddaljenjšem podeželju. Dragocene podatke, ki jih prinaša, je pisec lahko koristno uporabil; enako važne so mnoge doslej manj znane razlage značilnosti posamičnih obrtnih dejavnosti, ki so sedaj zbrane na enem mestu. Tako je Žižek odprl nekatere nove vidike, ki jih pri Golcu le nekaj let poprej še ni zaznati. Hkrati je dejstvo, da je ta avtor povsem ravnodušen do predstavljenih podatkov o številčnosti obrtnih poklicev v Šornovi razpravi, ki jo sicer pozna, a jo citira vsega enkrat, na strani 14. Tudi je zanimivo, da Žižek pri navajanju točnih podatkov o posamičnih poklicih iz fasje 1754 za mesto Maribor raje kot Curka citira Leskovca. Tako glede celovitega številčnega stanja hiš v obeh slovenskih okrožjih kot tudi prebivalstva vsakega od treh obdelanih mest pa navaja le številke iz Curkove objave iz leta 1987, kar je dokaj nenavadno glede na Golčeve popravljene podatke o taistem prebivalstvu v monografiji iz 2005.

¹⁹ Idem, *Obrtništvu*, 166 in 173.

²⁰ Aleksander Žižek, *Skrivno življenje cehov. Cehi Celja, Maribora in Ptuja med letoma 1732 in 1859*, Celje 2012.

3. Poklicne strukture

3. 1. Uvodna pojasnila in sklepi

Piscu je na tem mestu jasno, da je o zadani temi možno povsem enostavno pisati in dajati sklepe v premočrtnem induktivnem stilu na podlagi razdelave le enega samega vira. Kakor hitro pa se želi nivo pisanja dvigniti na raven komparacij ter iz njih sledečih dodatnih analitičnih sklepanj, pa mora za dosego tega poseči po več virih, obstoječih objavah, ... Mesto Maribor ima v popisu obrti in obrtnikov za leto 1764 – kot vsa druga popisana spodnještajerska mesta in trgi – funkcijo sedeža posebne popisne enote. Šorn jih v dveh tabelah, neoštevilčeni (?) in oštevilčeni VIII., našteje in predstavi devet. Pri tem je podal nekakšno, vsekakor neoprijemljivo definicijo prostorskega obsega podatkov za teh devet krajev. Posebej je to veljalo za tri obdravska mesta, torej Maribor, Ptuj in Ormož, in za obdravske trge.²¹ Ta definicija je pri podatkih za vsako od popisanih mest bržkone lahko pomenila troje:

- 1) področje, vključujoče le mestni areal: mišljen je tako prostor *intra muros* kot tudi pripadajočih pri/pred/mestij
- 2) področje mestnega pomirja, ki je večinoma segalo eno nemško miljo (7,5 kilometra), v mariborskem primeru pa celo dve miljii naokrog samega mesta; taisto področje je veljalo kot merodajno področje obsega cehovskih privilegijev posamičnega tukajšnjega (npr. mariborskega, ptujskega) ceha, torej področje, na katerem je tak ceh uveljavljal razne pravice, predvsem zbijal šušmarje²²
- 3) ali pa področje obsega tamkajšnjega deželskega sodišča: prav vsako od spodnještajerskih mest je bilo sedež le-tega, katerih meje so bile dobro znane.

Dodati je treba, da sta se obsega področij v drugi in tretji možnosti pravzaprav v kar največji meri prekrivala. Nikakor pa tu ni mogel veljati obseg ozemlja, na katerem so živeli člani posamičnega ceha. Ta področja so v primeru večine mariborskih cehov obsegala celo več področij krajevnih popisnih enot, navedenih tako v Šornovi tabeli VIII. kot tudi v predstavitvi vseh tu popisanih krajev mariborskega okrožja.

Pisec te razprave se je glede tega zatrdno odločil za področje obsega obeh "prekrivajočih se" možnosti: meni, da so Šornovi podatki o Mariboru praktično veljavni za obsega konkretnega mestnega pomirja in pa deželskega sodišča. Nujno so torej vključevali tudi desnoobrežni prostor. Treba je pri tem razmisliti in upoštevati naslednje:

- 1) Zbiralec podatkov za leto 1764 je bil okrožni urad, ki je zbiranje podatkov lahko naložil vsem njemu podrejenim upravno-oblastnim nivojem, tako mestnim/trškim oblastem kot tudi posamičnim tam delujočim cehom.

²¹ Šorn, *Obrtništvo*. Opazni so hudi problemi s prepoznavanjem tabel v tem tekstu zavoljo neoštevilčenja oziroma napačnega številčenja; nekaterih večkrat omenjenih pomožnih tabel, npr. Tabele VII. ni možno prepoznati?; citirani tabeli: neoštevilčena na 171 s tamkajšnjim tekstom, in 174-175, in citat definicije 173: "Ne glede na to, da ni glavar nikjer navedel, kolikšen teritorialni obseg ima z imenom mesta okarakterizirana enota, moremo... spoznati, predvsem dva zelo pomembna elementa: prvič, da na enoti Maribor in Ptuj odpade nekaj manj kot 75 % vseh profesionistov na (obdelanem, op. A. H.) ozemlju;... smo najbrž dovolj zgovorno nakazali, da razen primerno ozkega pasu ob Dravi ni bilo nikjer drugje v slovenskem delu mariborskega okrožja pomembnejšega ali odločilnejšega števila obrtnikov in rokodelcev. Z besedami 'ozki pas ob Dravi' mislimo vse enote razen Lenarta, Ljutomera, in Veržeja."

²² Žižek, *Skrivno življenje*, 36.

- 2) Mesta in trgi so že imeli točno desetletje poprej (1754) izdelan natančen popis lastnikov obdavčenih hiš – za katere Golec npr. uporabi izraz “hišarji” – , zagotovo pa tudi “interne”, priročne popise prav vseh v krajih obstoječih obrtnikov in rokodelcev “nehišarjev”, ter seveda njihovo osebje, pomočnike in vajence.
- 3) Cehi/cehovska vodstva so vsekakor premogli podobne priročne popise svojega članstva in njihovega osebja. Žižek je dodal popis do danes ohranjenih neobjavljenih virov posamičnih mariborskih in ptujskih cehov.²³ Z nekaj domišljije pa je na dlani, da so cehi tedaj imeli na voljo bistveno več dokumentacije, in posebej natančno vodili “personalije”, predvsem za lastne potrebe.
- 4) Okrožno uradništvo je torej moralo dobljene podatke le še krajevno-lokacijsko “porazdeliti” znotraj oziroma izven ozemlja posamičnega mestnega pomirja oziroma deželskega sodišča. Mariborsko deželsko sodišče sredi 18. stoletja npr. na severu zagotovo ni segalo prek sedanje državne meje, saj ga je tam omejevala spodnja meja deželskega sodišča Ehrenhausen (Ernovž). Taisti trg je naveden kot posebna popisna enota v popisu za 1764, kar pa povsem odgovarja severnemu robu kroga dobrih 15 kilometrov od mesta kot robu mariborskega mestnega pomirja.

Iz literature, predvsem iz Žižkove monografije, jasno izhaja tedanja očitna uspešnost tamkajšnjih cehovskih in mestnih vodstvenih struktur v zbujanju mnogih pojavnih oblik podeželskega šušmarstva, ki je sicer nenehno znova vznikalo kot gobe po dežju. Kar pa je hkrati pomenilo, da je le neznatnemu številu le-teh “šušmarjev” v sorazmerno zelo kratkem času uspelo “nemogoče”, namreč včlanitev v ceh, ki pa je prinašala status preživetja, in s tem tudi beleženje v spiskih priznanih delujočih obrti okrožnega glavarstva.

Povzemajoč vse zgoraj zapisano je pisec prišel do nekaj dilem v zvezi s prikazovanjem stanja poklicnih struktur v urbanih naseljih na Slovenskem v terezijanski dobi. Temeljno vprašanje tu je, ali je na podlagi izpovednosti le enega vira, v tem primeru popisa hiš in hišnih lastnikov/imetnikov iz leta 1754, v katerem koli tedanjem mestu sploh, možno suvereno sklepati o absolutnem številu tam živčih ljudi s konkretnimi poklici? Seveda ni možno. Curk je pač predstavil edini vir, ki mu je bil – po njegovem védenju – za sredino 18. stoletja na voljo, oziroma ga je dosegel z arhivskim delom v graškem deželnem arhivu. Nadaljnja vprašanja pa so:

- 1) Ustreznost Curkove obdelave fasijskega štetja hiš 1754 v smislu pravovernosti predstavljenih spoznanj? Tu je treba dodati, da ta avtor ni niti poskusil soočiti podatkov iz fasije s podatki iz prve zemljiške knjige za Maribor, čeprav jih navaja na istih straneh iste objave?²⁴

- 2) Smiselnost soočenja in komparative podatkov za mesto Maribor iz fasije 1754 in iz Šornove objave za leto 1764 glede na prostorske razlike obsega popisov: medtem ko Curk s fasijo ostaja na nivoju izključno mesta s primestji, Šorn opozarja na podatkovno bero za nekaj večji prostor, in (zato?) podaja za desetletje pozneje v primerih popisanih obrti pač drugačne številke nosilcev obrti kot Curk?

Pisec bo najprej v štirih delnih preglednicah v okviru Preglednice 1 predstavil poklicno-strukturno izpovednost vira, fasijsko štetje hiš in lastnikov v mestu Maribor s primestji iz maja 1754; nato bo izpostavil primere nekaterih očitnejših nejasnosti in pomanjkljivosti

²³ Ibid., 444-447.

²⁴ Curk, “O prebivalstvu Maribora”, 47-56.

v Curkovi razdelavi. Podatki za mesto in bližnjo okolico bodo nadalje na podlagi primerjav v obeh virih obdelani v nadaljnjih preglednicah, in tekstnoanalitično. V kar nekaj primerih obrti je število obrtnikov v fasiji povsem enako številki obrtnikov v spisku za leto 1764. Resnici na ljubo je dobro zapisati, da je en vidik načrtovanih končnih rezultatov te razprave že napravil Golec, namreč seštevke vseh obrtnih poklicev v posamičnem mestu.²⁵ Vprašljivo pa je, ali so tudi Golčevi seštevki dokončni možni.

Preglednica 1 (v štirih delih): poklicno-strukturne in statusne navedbe v fasijskem štetju za mesto Maribor s primestji v maju 1754²⁶

(1) Fleischhakher Kupferschmidt Stainhauer Fleischhakher Baader Bindter Maller Bökh Fleischhakher Krammer Pixenschiffer Radts Burger Fleischhakher Stattrichter	(2) Burg:(ers) Wittib Ledig:(en) Standt Burg:(ers) Wittib Fleischhakher Ledig:(en) Standt Baader Zimmerman Maurer Hauptman Handlsmann Fleischhakher Schuester	(3) Hauptmanin Witib Appotekher Gewest:(er)Verwalter Burg:(ers) Wittib Krammer Lederer Burg:(ers) Wittib Böckh Fleischhakher Lederer Lederer Fleischhakher Burger Baader Tischler Rauchfangkh:(erer)	(4) Weisgärber Burger Verwalter Beckh Burger Burger Fleischhakher Schmidt Schuester Gast Geeb Burger Burger Pier Prejyer Tischler
(5) Pökh Burger Goldtschmidt Radts Burger Schuester Burg:(ers) Wittib Verwalter Burger Beneficiat Beneficiat Verwalter	(6) Bruederschafft- diener Bindter Brodtsizer Statt Mössner Wöwer ²⁷ Schleiffer Tischler Schlosser Schlosser Burger Schuester Gast Geeb Schmidt	(1) Satler Saiffen Sieder Glaßer Schlosser Mäterialist Bindter Wagner Sporrer Mauth E:(innem)ber Tagwercher Burger Gewester Pfarrer Schneider	(8) Zimmerman Dräxler Ledig:(en) Standts Krammer Mau(r!)er Gesell Wittib Bettenmacher Wittib Handtschuchmacher Färber Schlosser Giertler

²⁵ Golec, *Ormož v stoletjih*, 56-57 in op. 142.

²⁶ Steiermärkisches Landesarchiv Graz (StLA), Laa. Archiv Antiquum, Gruppe I, Häuserzählung 1754, K. 16, Nr. 106 – Stadt Marburg: *Fassions-Tabella Deren unter der Statt Mahrburg Vnterthänig befindlichen samentlichen bewohnten Haußern, und Nammen deren Beßizern*. Celoten transkribirani vir je dostopen na spletu (spletna stran diplomskih del UM: DKUM) v okviru diplomskega dela Tadeje Mali (pod mentorskim vodenjem pisca razprave), *Mesto Maribor in zemljiško gospodarstvo Fala v zgodnjem novem veku*, Maribor 2014, 52-61.

(9) <i>Maurer</i> <i>Riemer</i> <i>Burger</i> <i>Schneider</i> <i>Fleischhakher</i> <i>Schneider</i> <i>Böckh</i> <i>Sailler</i> <i>Radts Burger</i> <i>Verwalter</i> <i>Gschmeidler</i> <i>Böckhin Wittib</i> <i>Krammer</i>	(10) <i>Ledig(en) Standt</i> <i>Handlsmann</i> <i>Lederin</i> <i>Handlsman</i> <i>Apotekher</i> <i>Lederer</i> <i>Buech Bindter</i> <i>Böckh</i> <i>Huetter</i> <i>Böckh</i> <i>Schmidt</i> <i>Burger</i> <i>Schuester</i>	(11) <i>Gast Geeb</i> <i>Burg:(ers) Wittib</i> <i>Vhrmacher</i> <i>Lebzelter</i> <i>Burg:(ers) Wittib</i> <i>Gast Geb</i> <i>Satler</i> <i>Schmidt</i> <i>Statt Wachtmaister</i> <i>Huetter</i> <i>Lederer</i> <i>Gast Geb</i> <i>Weisgärber</i>	(12) <i>Wittib</i> <i>Strikher</i> <i>Sailler</i> <i>Haffner</i> <i>Bilthauer</i> <i>Wittib</i> <i>Kozenmacher</i> <i>Haffner</i> <i>Tischler</i> <i>Ledigen Standt</i> <i>Giertler</i> <i>Haffner</i> <i>Schneider</i>
--	---	---	--

(13) <i>Burg(ers) Wittib</i> <i>Wagner</i> <i>Strikher</i> <i>Haffner</i> <i>Burger</i> <i>Klampffer</i> <i>Schniermacher</i> <i>Zingesser</i> <i>Kirschner</i> <i>Schneider</i> <i>Burger</i> <i>Bindter</i> <i>Schneider</i>	(14) <i>Bannrichter</i> <i>Riemer</i> <i>Bindter</i> <i>Weisgärber</i> <i>Lebzelter</i> <i>Tischler</i> <i>Postmaister</i> <i>Schmidt</i> <i>Hüeterin</i> <i>Krammer</i> <i>Kämpfmacher</i> <i>Kirschner</i> <i>Wöber</i> <i>Schuester</i>	(15) <i>Burg(ers) Wittib</i> <i>Handlsmann</i> <i>Burg:(ers) Wittib</i> <i>Bindter</i> <i>Schuester</i> <i>Handlsmann</i> <i>Lederer</i> <i>Handlsmann</i> <i>Leder(re!)in Wittib</i>	(16) <i>Generäl</i> <i>Gewester Mauth ober</i> <i>Ei:(nnem)ber</i> (17) <i>Wittib</i> <i>Flesser</i> <i>Tagwercher</i> <i>Tagwercher</i> <i>Gastgeeb</i> <i>Gewest(er) Schreiber</i> <i>Schänkwirth</i> <i>Tagwercher</i> <i>Schänkwirth</i>
---	--	--	---

Pojasnila k predstavitvi delne transkripcije:

- Okrepljeno izpisana številka v stolpcu pomeni zaporedno stran v viru, ki sicer izvirno ni paginiran.
- Strani (16) in (17) sta združeni v enem stolpcu; na str. 17 so popisani statusi mestu pripadajočih podložnikov in kočarjev v hišah v primestjih – pred Dravskimi in pred Koroškimi vrati.
- Nekaj navedb statusa lastnikov svobodnih/neobdavčenih hiš na strani (16) (*Landts Hautb:(mann); Graff; Statrichter*) je izpuščenih, saj so ali funkcionske ali ple-miško-položajne.
- Povsem izpuščena je zadnja stran imenskega dela popisa z imeni kočarskih in viničarskih podložnikov mesta Maribor na enem od bližnjih vinogradniških hribov.
- Okrajšani in manjkajoči izrazi/posamične črke so z običajnim izpisom dopolnjeni v oklepaju.

Znova se je treba najprej ozreti na Curkove objave o mariborskem prebivalstvu, o tukajšnjih obrtnih in drugih poklicih na podlagi fasije iz 1754, ter drugih virov, predvsem že večkrat obdelano prvo zemljiško knjigo mesta Maribor – obdelal jo je prav on, in jih primerjati tako s samim virom kot z drugo že objavljeno literaturo, ter izluščiti njihovo (ne)ustreznost.

Vir, signiran z roko mestnega sodnika Deziderija pl. Duhna 2. maja leta 1754, predstavi osebe, "hišarje", kot lastnike obdavčenih hiš v Mariboru z vsemi njihovimi poklici, oziroma v primerih navedenih poklicev z drugimi obstoječimi osebnimi statusi. Izrazje je zelo določno in jasno razumljivo v konkretnih pomenih besed, zato ne potrebuje nadaljnjih pojasnil. Definira npr. tudi samske – očitno (še) neporočene ženske, vdove in meščanove vdove, meščane itd. (v oklepajih za izvirnimi izrazi so števila navedb le-teh): samski status/*Ledigen stand* (5), vdova/*Wittib* (5), vdova meščana/*Burgers wittib* (10), glavarjeva vdova/*Haubtmanin Wittib* (1), meščan/*Burger* (13), in tudi nekdanje ("upokojene") upravnika, župnika, zakupnika mitnice in (mestnega?) pisarja. Seštevek vseh oklepajev da kar 34 primerov nepoklicnih statusov posameznic/ov, ki kljub zanesljivemu lastništvu hiše tedaj so ali niso mariborski meščani – vsaj pri 13 meščanih o tem ni dvoma. Največji "dolžnik" je sam vir ostal prav za kategorijo teh 13 meščanov brez poklica. Od le-teh je bilo za dva na podlagi dostopne literature ugotovljeno naslednje:

- Simon *Roschger/Roßker* je za čas pred letom 1767 izpričan kot mestni stražmojster.²⁸ A v danem trenutku, maja 1754, je to mestno službo opravljal nekdo drug.
- Franc *Turtltaub* je bil v 50. letih 18. stoletja zanesljivo trgovec.²⁹

V viru so vsaj še nadaljnji štirje popisani meščani, ki tu, prav tako kot onih 13, nimajo definiranih nikakršnih konkretnih poklicev – vsaj tistih, ki so jih opravljali pred nastopom najvišjih mestnoupornih funkcij, namreč aktualnega mestnega sodnika/*Stattrichter* (plemeniti D. Duhn v letih 1753 do 1755) in tri mestne svétnike/*Radts burger/senatores* (Leopold *Pilgram*, Jakob *Fäber*, Ignacij *Schiffkhorn*; slednja sta to bila že vsaj leta 1746³⁰). Omenjeni zagotovo tudi v času opravljanja funkcij niso opustili svojih dotedanjih poklicev, saj jim tega nikakor ni bilo treba. Nasprotno, ostali so nosilci jusa (poklicne pravice), ter ga lahko ali prenesli na naslednike ali pa ga prodali.³¹ Curk pa le-teh imen ni primerjal z drugimi možnimi viri/objavami, niti ne s svojimi navedbami iz prve mestne zemljiške knjige v nadaljevanju lastne objave. Če bi, bi ugotovil, da je bil J. Faber padar³², L. Pilgram knjigovez³³, medtem ko za D. Duhna in I. Schiffkorna tudi tam, kot tudi drugod ne, ni poklicne navedbe; je pa slednji že dober mesec po popisu, malce pred pogrebom 25. junija, umrl.³⁴

²⁷ Weber.

²⁸ Zdenka Semlič Rajh – Žiga Oman – Lučka Mlinarič, *Maribor. Mesto, hiše, ljudje. Stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941*, Maribor 2012, 186.

²⁹ Curk, "O prebivalstvu Maribora", 48.

³⁰ Gradivo za zgodovino Maribora, zv. XXXII, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika. Krstna knjiga 1647 – 1757 – VII, Maribor 2007, 38-39.

³¹ Dokaz za prosto razpolaganje mariborskih meščanov z jusom tudi v času opravljanja mestnoupornih funkcij je kariera imenovanega Leopolda Pilgrama, ki se jo da spremljati po vpisih v obeh mestnih zemljiških knjigah za 18. stoletje: Pilgram, sin špecerista/kramarja Leopolda Pilgrama st., je kmalu po letu 1750 postal lastnik hiše s špecerijskim/kramarskim jusom, oboje je podedoval po materini smrti, oče pa je umrl že nekaj prej. V poklicu pa ni sledil očetu, temveč je od Franca Pittricha odkupil knjigoveški jus, Pittrich je namreč hkrati bil tudi kramar. Pozneje je Pilgram, verjetno malo pred smrtjo, svoj jus prodal Francu Ksaverju Geistu. Prim. Curk, "O prebivalstvu Maribora", 48; Semlič Rajh – Oman – Mlinarič, *Maribor. Mesto, hiše, ljudje*, 194 in 208.

³² Curk, "O prebivalstvu Maribora", 49; Semlič Rajh – Oman – Mlinarič, *Maribor. Mesto, hiše, ljudje*, 105.

³³ Curk, "O prebivalstvu Maribora", 53.

³⁴ Gradivo za zgodovino Maribora, zv. XXVIII, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika. Mrliška knjiga 1664 – 1762, Maribor 2003, 236.

Že ob teh dodatnih aktivnih obrtnih poklicih je jasno, kako zapleteno je sklepanje o točnem številu obrtnikov v danem historičnem trenutku. S tem v zvezi, se pravi z mestnoupornim funkcionarstvom, je nujno omeniti še Žižkov stavek, da "je država trem dovolila profesionalno opravljanje svojega dela."³⁵ Dovolilo je očitno pričelo veljati v terezijanski dobi. Tu so kot lastniki hiš navedeni ti trije mestni svétniki, drugi pa ne – zakaj ne? Čeprav so tudi ostali svétniki zagotovo imeli meščanski status in premogli lastno hišo ter poklic. Zato je recimo na mestu ugibanje, ali niso prav ti trije, Faber, Pilgram in Schiffkorn, glede na že dolgoleten svétniški položaj, pridobili pravico do profesionalnega, plačanega opravljanja funkcij (?) Popisovalci so jim tako ob priložnosti popisa pač navedli njihov tisti trenutek najuglednejši "poklic". Morda so bili hkrati mestni četrtni mojstri, torej predstavniki ene od štirih mestnih četrti v mestnem svetu?

Pisec tu upravičeno dvomi, da so bile prav vse osebe, popisane v viru, dejansko edini lastniki celotne popisane hiše. Nasprotno, na osnovi izkušenj dela s podobnimi terezijanskimi viri (npr. spiski plačnikov obrtnega davka v mestih) trdi, da so bila lastništva kar lepega števila mestnih hiš deljena. Delitev je šla največkrat do polovice, ali do ene četrtine; so pa tudi posamični primeri lastnine le 1/6, 1/8 ter celo le 1/9 hiše (!). Kdor ni imel urejene lastnine vsaj majhnega dela hiše in s tem zagotovljenega bivalnega prostora, je bil prisiljen v najemništvo.

Za lastnike brez navedenega poklica se torej lahko le ugibajo viri zaslužka. So se pa vsi ti z nečim vsekakor morali preživljati, pa čeprav z rentami oziroma prihodki raznih vrst, posebej vdove. Kar zelo običajen tedanji prihodek lastnika hiše je bila npr. najemnina od najemnikov manjšega ali večjega dela hiše. Najbrž je vsaj nekaterim to bilo tudi gospodarjenje s pridelki poljedelskih površin oziroma z vinom, kar pa je bila za sredino 18. stoletja že zelo neoprijemljiva kategorija, tesno povezana s trgovanjem. A če bi bilo to trgovanje tako intenzivno, zakaj se jih ni/ne bi prištelo med trgovce?

Postopek "prepoznavanja" števila popisanih obrtnikov po posamičnih obrteh – lastnikov hiš je dal še več odkritij, ki vsako zase vplivajo na njihovo dejansko število v letu 1754. Nekaj primerov:

- mesarji: Čeprav tako Leskovec kot Curk trdita, da "je po fasiji... v mestu živelo devet (9) mesarjev", pisec trdi, da jih je prav tisti trenutek zagotovo bilo deset. Oba sta v popisu seveda uvidela, da je mesar Simon Krainer/Kränner v fasiji zaveden dvakrat na različnih mestih, in ga "prepoznala" kot isto osebo, ki je/naj bi (!) bila hkrati lastnik dveh hiš. Curk je v predstavitvi vira leta 1987 trdil, da je po fasiji "pet meščanov imelo v lasti dve hiši, Deziderij Duhn pa poleg priženjene... še svobodno..."³⁶, kar je samo po sebi nelogična trditev, saj bi med besede "v lasti dve hiši" nujno moral vstaviti "obdavčeni" – pa še ta dodatek trditve ne more popraviti, saj je število netočno, jih je namreč šest. Duhn je vsekakor zapisan dvakrat, vsakič kot lastnik po ene hiše ne glede na njeno obdavčitev ali ne. Dejansko je v fasiji navedenih pet meščanov s po dvema hišama, ki so z imeni zapisani le po enkrat, v stolpcu, ki navaja število njihovih hiš, pa sledi za njihovimi imeni številka 2. A med njimi ni mesarja Krainerja. Oba avtorja sta spregledala dejstvo, da sta v prvi zemljiški knjigi za Maribor za razdobje med približno 1750 – 1780, tako ga začrta Curk, kot lastnika po ene hiše navedena

³⁵ Žižek, *Skrivno življenje*, 21.

³⁶ Curk, "Slovenska Štajerska v popisu", 5.

- dva mesarja Krainerja, starejši in mlajši, enakoimenska oče in sin: prvi okrog leta 1750 s hišo na Glavnem trgu, drugi istočasno živeč s hišo na Koroški cesti!³⁷
- trgovci in kramarji: Čeprav Curk za fasijo navaja "Leta 1754 je bilo v mestu 8 trgovcev in 5 kramarjev,..." (očitno je sem prišel še prodajalca kruha/*Brodsizer*, kar je logično, čeprav je slednji zagotovo imel le pravico do stojnice), je natančen preštevek vseh prav tedaj (!) živečih trgovcev v prvi zemljiški knjigi, in upoštevajoč tam ugotovljen poklic Franca Turtlauba, dal vsoto 16. Tu je namreč navedenih 14 trgovcev (najverjetneje vsi specializirani, npr. trgovec z železom/*Ein Mäterialist*, kot tudi kramarji) in dva špecerista.
 - mizarji: Čeprav tako Leskovec kot Curk trdita, da so v fasiji navedeni trije (3) mizarji (*Tischler*), je iz predstavljene fasije jasno, da jih je tu popisanih pet.
 - usnjarji: Tako Leskovec kot Curk navajata število sedem (7) namesto osem, saj semkaj očitno nista prišela usnjarjeve vdove in lastnice hiše z usnjarskim jusom Viktorije *Leder(er) in*. Pri recimo pekih jima prištetje pekove vdove k ostalim pekom ni povzročalo težav.
 - padarji: Z že ugotovljenim poklicem Jakoba Fäberja je natančen preštevek vseh prav tedaj živečih padarjev v prvi zemljiški knjigi v samem mestu v trenutku fasijskega popisa vsaj šest (6).
 - knjigovezi: Z že ugotovljenim poklicem Leopolda Pilgrama je neovrgljivo, da sta bila v samem mestu v trenutku fasijskega popisa vsaj dva (2).
 - urarji: Čeprav Curk trdi, da sta v fasiji navedena dva (2), je iz predstavljene fasije jasno, da je tu popisanih en urar.
 - slikarji: Čeprav Curk po fasiji upravičeno omeni le enega popisaneega kot lastnika hiše, je natančen preštevek vseh prav tedaj živečih slikarjev v prvi zemljiški knjigi v samem mestu tri (3).

Preglednica 2: Primerjave števil obrtnikov po obrtih – vsaj dva – v fasiji 1754 in v spisku za leto 1764

Obrtnik	Fasija 1754 in popravki	Spisek 1764 m. pom.	Obrti/ obrniki	Fasija 1754 in popravki	Spisek 1764 m. pom.
mesar/ <i>Fleischhakher</i>	9 / 10	20 12	kolar/ <i>Wagner</i>	2	4 4
pek/ <i>Beckh, Böckh, Bökch</i> ³⁸	8	11 19	krznar/ <i>Kirschner</i>	2 / 3	3 1
usnjar/ <i>Lederer; Lederin</i>	7 / 8	7 5	sedlar/ <i>Satler</i>	2	2 2
čevljar/ <i>Schuester</i>	7	25 9	pasar/ <i>Giertler</i>	2 / 5	2 3
sodar/ <i>Bindter</i>	6	19 4	jermenar/ <i>Riemer</i>	2	2 0
kovač/ <i>Schmidt</i>	5 / 6	31 12	vrvar/ <i>Sailler</i>	2	1 1

³⁷ Idem, "O prebivalstvu Maribora", 47-48; to dejstvo pa ni ušlo drugim avtorjem, prim. Semlič Rajh – Oman – Mlinarič, *Maribor. Mesto, hiše, ljudje*, 191 in 211.

³⁸ Dodatne oblike izpisa v fasiji 1754 tudi za žensko nosilko jusa: *Pöckh; Bökchin*.

lončar/ <i>Haffner</i>	4 / 5	4	6	lectar/ <i>Lebzelter</i>	2	2	2
ključavničar/ <i>Schlosser</i>	4 / 3	4	3	tesar/ <i>Zimmerman</i>	2 / 3	6	20
mizar/ <i>Tischler</i>	3 / 5	11	8	zidar/ <i>Maurer</i>	2 + 1 pom. ³⁹	16 ⁴⁰	14
klobučar/ <i>Huetter; -in</i>	3	3	4	tkalec/ <i>Wöwer, Weber</i>	2	29 ⁴¹	3
irhar/ <i>Weisgärber</i>	3	2	5	lekarnar/ <i>Appotekher</i>	2	2	2
ranocelnik, padar/ <i>Baader</i>	3 / 6	3	4				

Pojasnila k preglednici:

- Preglednica je sestavljena v dvakrat po treh stolpcih v namen ustrezne prostorske ureditve.
- Preglednica sooči podatke iz obeh omenjenih virov, a najprej le vse tiste vrste obrti, ki so v obeh zastopani s po vsaj dvema obrtnikom. Obrti si sledijo po zaporedju številčnosti navedb v fasiji, da bo tako razlika z navedbami v spisku za leto 1764 še očitnejša.
- Za konkretno razpoznavanje obrti velja: slovenskemu izrazu za obrt v ednini sledijo vse oblike izvornih nemško zapisanih edninskih izrazov. Na nekaj mestih nastopajo tudi feminilne navedbe poklica.
- V fasijskem popisu 1754 so predstavljeni izključno le lastniki hiš – hkratni nosilci mojstrstva neke obrti. Hkrati so z okrepljenimi številkami navedeni po piscu razprave ugotovljeni popravki (npr.: 5 / 6) – točnejše številke obrtnikov v prav tistem času, ugotovljene po Curkovih navedbah iz prve zemljiške knjige za Maribor. Kjer popravkov ni, sta števili enaki.
- V Šornovem spisku za leto 1764 so predstavljeni obrtni mojstri (m.) in njihovi tedanji registrirani pomočniki (pom.). Kot že zapisano nekaterih obrtnih poklicev, ki so v fasiji, v tem spisku ni, zato jih tudi v tej preglednici ni; so pa v naslednjih (npr. krojači, nogavičarji). Neobrnih poklicev pa ni niti v naslednjih preglednicah (npr. gostilničarjev in točilcev vina).

³⁹ V fasiji je kot lastnik hiše zabeležen tudi en zidarski pomočnik/*Ein Mauer Gesell*.

⁴⁰ Šornov spisek za leto 1764 združuje v eni številki zidarje in kamnoseke; v fasiji pa je zabeležen le en kamnosek/*Steinhauer*.

⁴¹ Šornov spisek za leto 1764 definira tkalce kot "tkalci platna".

Preglednica 3: Primerjave števil vseh ostalih obrtnikov in osebja po posamičnih obrtnikih, trgovcev in ostalih, v fasiji 1754⁴² in v spisku za leto 1764

Obrtnik	Fasija 1754 in popravki	Spisek 1764 m. pom.	Obrtnik/ trgovec	Fasija 1754 in popravki	Spisek 1764 m. pom.
rokavičar/ <i>Handt-schuch- macher</i>	1 / 2	1 0	trgovec/kramar/ špecerist/ <i>Handls-mann</i> ⁴³	8 + 5 / 16	13 5
barvar, barvilec/ <i>Färber</i>	1	1 1	knjigovez/ <i>Buechbindter</i>	1 / 2	1 0
(bakro)kotlar/ <i>Kupferscmiedt</i>	1	1 0	urar/ <i>Vhrmacher</i>	1	1 0
kositrar, livar cina/ <i>Zingiesser</i>	1	1 0	zlatar/ <i>Goldtschmidt</i>	1	1 1
puškar ⁴⁴ / <i>Pixenschiffer</i>	1	1 1	dimnikar/ <i>Rauchfangkherer</i>	1	1 1
klepar/ <i>Klampfer</i>	1	1 0	steklar/ <i>Glaßer</i>	1	1 1
pivovar/ <i>Pier Prejër</i>	1	1 1	slikar/ <i>Maller</i>	1 / 3	2 1
glavnikar/ <i>Kämplmacher</i>	1	1 1	kipar/ <i>Bilthauer</i>	1	1 1
milar/ <i>Saiffen Sieder</i>	1	1 1			

Pojasnila k preglednici:

- Preglednica sooči podatke o vseh ostalih posamičnih obrtnikih in njihovem osebju, kot tudi o trgovcih, iz obeh omenjenih virov.
- Glede popravkov velja vse enako kot v preglednici 2.

⁴² Prav na te posamične obrtnike misli Curk, ko na koncu naštevanja števil obrtnikov v fasiji 1754 dodaja "ter 20 posameznikov". Curk, "O prebivalstvu Maribora", 76.

⁴³ V fasiji 1754 je navedenih osem (8) trgovcev in pet (5) kramarjev/krošnjarjev, prim. tekst zgoraj. Drugi izrazi zanje v tem viru: *Krammer* (kramar, krošnjar); *Mäterialist* (trgovec z železnino). Pojasnila izrazov so iz: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1994, *passim*.

⁴⁴ Točneje: izdelovalec puškinih kopit.

Preglednica 4: Dodatni obrtni in drugi "proizvodni" poklici v fasiji 1754

Obrtnik	Fasija 1754	Obrtnik	Fasija 1754
krojač/ <i>Schneider</i>	5 / 9 ⁴⁵	draguljar/ <i>Gschmeidler</i>	1
nogavičar ⁴⁶ / <i>Strikher</i>	2	ostrogar/ <i>Sporrer</i>	1
žimničar ⁴⁷ / <i>Bettenmacher</i>	1	kocar ⁴⁸ / <i>Kozenmacher</i>	2

Pojasnila k preglednici:

- V preglednico so uvrščeni obrtni poklici in število popisanih obrtnikov, ki jih navaja fasija 1754, spisek za leto 1764 pa ne.
- Popravki števil obrtnikov, ki jih navajata Leskovec in Curk po fasiji, so citirani sproti.

Razen draguljarja so vsi drugi v preglednici 4 navedeni zabeleženi tudi v prvi zemljiški knjigi. Pisec razprave je na podlagi podatkov iz le-te prepričan, da so živeli in delovali ter imeli v lasti vsaj del ene hiše prav v trenutku popisa fasije v maju 1754.

Preglednica 5: Dodatni obrtni in drugi "proizvodni" poklici v spisku za leto 1764

Obrtnik	Spisek 1764		Obrtnik	Spisek 1764	
	m.	pom.		m.	pom.
fužinski kovač ⁴⁹	40	11	strugar	1	0
mlinar	38	11	klepar	1	0
vrvičar	1	1	nožar	1	1
galanterijec ⁵⁰	3	0			

Pojasnila k preglednici:

- V preglednico so uvrščeni obrtni poklici, ki jih v fasiji 1754 ni, navaja pa jih spisek za leto 1764.

Po en klepar in strugar sta vsekakor zabeležena tudi v prvi zemljiški knjigi. Pisec je na podlagi teh podatkov prepričan, da sta živela in delovala ter imela v lasti vsaj del ene hiše prav v trenutku popisa fasije v maju 1754.

Curk je v prvi zemljiški knjigi za čas tik pred in prav v letu 1754 navedel še naslednje delujoče posamične obrtnike: medičar (tedaj gotovo še pridelovalec medu); trakar (izdelovalec trakov in povejev raznih oblik in velikosti); brusilec; sid. polir (?); izdelovalec šiber.

⁴⁵ Po Curkovih navedbah iz prve zemljiške knjige mesta. Curk, "O prebivalstvu Maribora", 47-56.

⁴⁶ Pletilec moških (dokolenskih) in ženskih nogavic.

⁴⁷ Izdelovalec žimnic (žimnica – cenena, s konjsko žimo napolnjena blazina za ležanje).

⁴⁸ Izdelovalec kočev (koc – pokrivalo/odeja).

⁴⁹ Šornov spisek za leto 1764 definira tudi fužinske kovače, ki jih v fasiji 1754 ni – so le kovači.

⁵⁰ Prodajalec drobnih lesenih, usnjenih in drugih predmetov za osebno potrošnjo. Ta sicer trgovski poklic očitno ni bil prištet med trgovce in kramarje. Običajno je prodajal na ulici oziroma na tržnici na stojnicah.

Preglednica 6: nove številke obrtnih poklicev in nosilcev obrti v Mariboru in bližnji okolici takoj po sredini 18. stoletja, ter v letu 1764.

Podatki iz fasije leta 1754	Popravki na osnovi fasije in prve zemljiške knjige	Šornov spisek za leto 1764 mojstri	pom.
125 + 1 pom.	149	323	181
		Skupaj:	504

Vsekakor je najočitnejša razlika v številčnosti poklicev v Šornovem spisku za leto 1764, a so razlogi za to že podani. Ta razlika gre v lepi meri na račun obrtnikov – nelastnikov nepremičnine/hiše, kar pa je bil edini kriterij za izvedbo tako fasijskega štetja 1754, kot tudi vpisa v prvo zemljiško knjigo mesta. Lastništvo hiše v mestu je tedaj, kot tudi že stoletja nazaj, predstavljalo izjemen kapital. Zgraditi si lastno hišo v mestu je bil dejansko “veleprojekt”, ki ga je zmožal le denarno res trden posameznik z zagotovljenimi stalnimi dohodki. Lastnik katere od mariborskih hiš je bil zagotovo ali član mestne elite, ne nujno tudi z meščanskimi pravicami, ali vsaj denarno neprimerljivo bolje stoječ kot najemnik. Le pet začetnih obrti v spisku: čevljarji, kovači, fužinski kovači, tkalci platna in mlinarji, da seštevek 163 obrtnih mojstrov nasproti vsega štirinajstim čevljarjem, kovačem in tkalcem v fasiji, medtem ko fužinskih kovačev in mlinarjev slednja sploh ni popisovala.

Tu je nujno poudariti, da je visoka številka 163 delno tudi rezultat širšega popisovalnega področja, saj je spisek zajel recimo mlinarje, delujoče na obeh rečnih obrežjih izven mestnega areala kot najverjetneje tudi na bližnjih potokih. Da je/so tudi v takem primeru mlinar/ji brez ovir živel/i v samem mestu, je povsem logično, ne glede da ni/so bil/i lastnik/i hiše. Glede na Žiškova dognanja o zbujanju šušmarstva se je število podeželskih obrtnikov, se pravi izven mesta, večalo le izjemoma. A tu odstopata prav obrti fužinskih kovačev in tkalcev: obe sta se lahko izvajali v sorazmerno manjšem, najetem prostoru, ter z malo delovne sile. Zato je le na podlagi Šornovega spiska za leto 1764 res težko presoditi, kje je obojih bilo številčno več – v mestu ali izven le-tega?

Eno pa je neizpodbitno: mnogi mariborski mestni obrtniki po sredini 18. stoletja so bili najemniki. To priča že samo število obrtnikov iz fasije – 125 + en pomočnik, v fasiji pa je naštetih čez dvesto hiš. Najemništvo je predstavljalo povsem običajen način vsakdanjika stotin in stotin mestnega življa. Tak, po zaslužku “droben” obrtnik je običajno delal sam ali pa z vajencem: le tretjina čevljarjev, res dobra tretjina mlinarjev ter kovačev in pa četrtna fužinskih kovačev je imela po enega pomočnika, morda kakšen celo dva, medtem ko so ga med tkalci platna imeli le trije od 29.